

Väestön ikääntyminen ja hyvinvointivaltio

Mitä vaihtoehtoja meillä on?

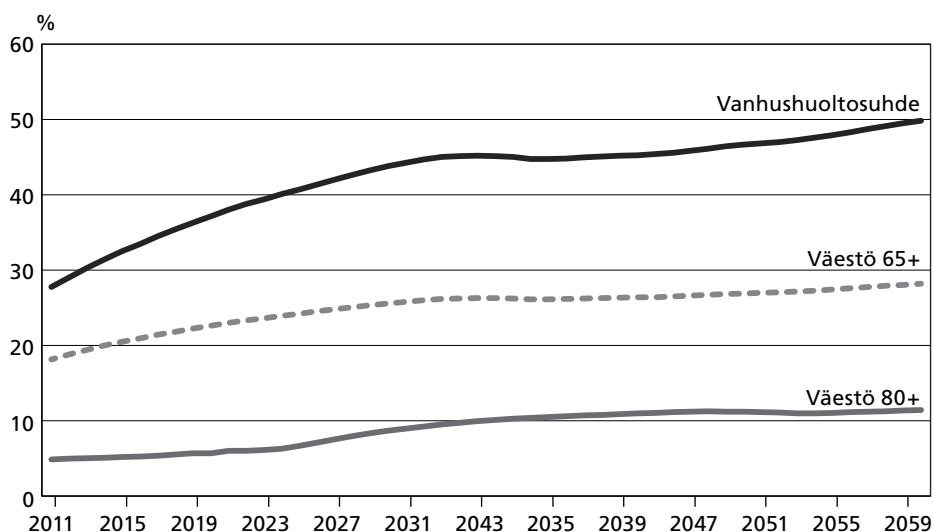
ELINA SCHLEUTKER

Johdanto: väestön vanheneminen ja huoltosuhde

Suomen väestö vanhenee vauhdilla. 65-vuotiaiden ja sitä vanhempien suhteellisen määrän uskotaan kasvavan 18,1 prosentista 28,2 prosenttiin vuosina 2011–2060. Samalla myös 80-vuotiaiden ja sitä vanhempien määrän ennustetaan kasvavan 4,9 prosentista 11,4 prosenttiin. Väestön ikääntyminen tarkoittaa myös sitä, että väestöllinen vanhushuoltosuhde, eli yli 65-vuotiaiden määrä 15–64 vuotiaisiin verrattuna, tulee kasvamaan 27,7 prosentista 49,8 prosenttiin (kuvio 1). Syynä väestön rakennemuutokseen on kaikille kehittyneille maille tyypillinen toinen demografinen siirtymä (van de Kaa 2002), eli vuosikymmeniä jatkunut uusiutumistason alittava syntyvyys (kokonaishedelmällisyysluku alle 2,1),

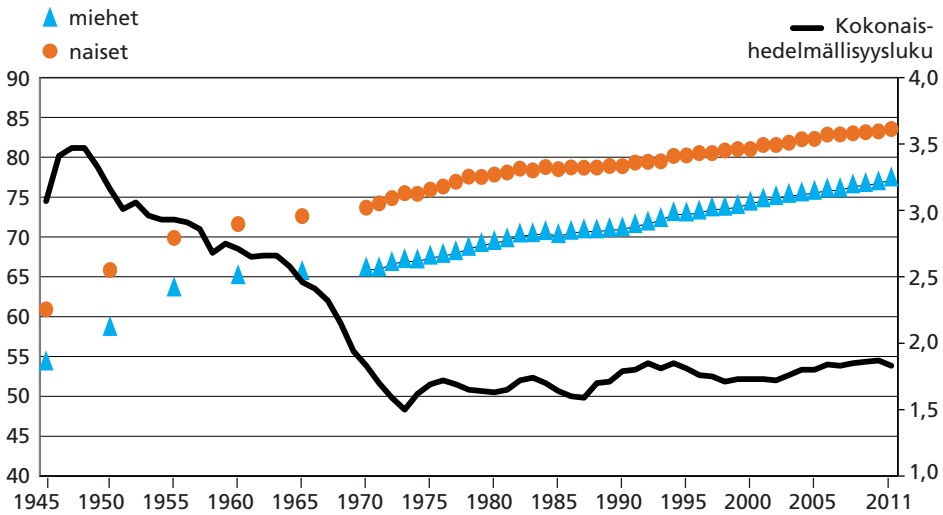
sekä elinajanodotteen nousu (vrt. kuvio 2). Koska syntyvät ikäluokat ovat olleet vanhempiensa ikäluokkia pienempiä ja koska vanhemmat ikäluokat elävät yhä vanhemmiksi, on vanhusväestön suhteellisen osuuden kasvaminen väistämätön tosiasia. Ikääntymiseen vaikuttavat osaltaan myös sodanjälkeiset suuret ikäluokat, jotka eläkeiän saavuttaessaan lisäävät vanhusväestön määrää huomattavasti. Suurten ikäluokkien vaikutus on kuitenkin väliaikainen, ja ikääntyminen jatkuu myös suurten ikäluokkien siirryttyä ajasta iäisyyteen (vrt. Virtanen 2010).

Elinajanodotteen nousu on tietenkin myönteinen asia, mutta väestön vanhenemisesta pelätään olevan monenlaista haittaa. Vanhempien äänestäjien suhteellisen osuuden kasvaessa monet ovat esimerkiksi huolestuneet mahdollisesta vanhus-ten tyranniasta demokraattisessa päätöksenteos-

Kuvio 1. Vanhusväestö ja vanhushuoltosuhde vuosina 2011–2060.

Elinajanodote vuosissa

Lähteet: SVT 2013 b ja c. Luvut ennen vuotta 1971 ovat viiden vuoden keskiarvoja.

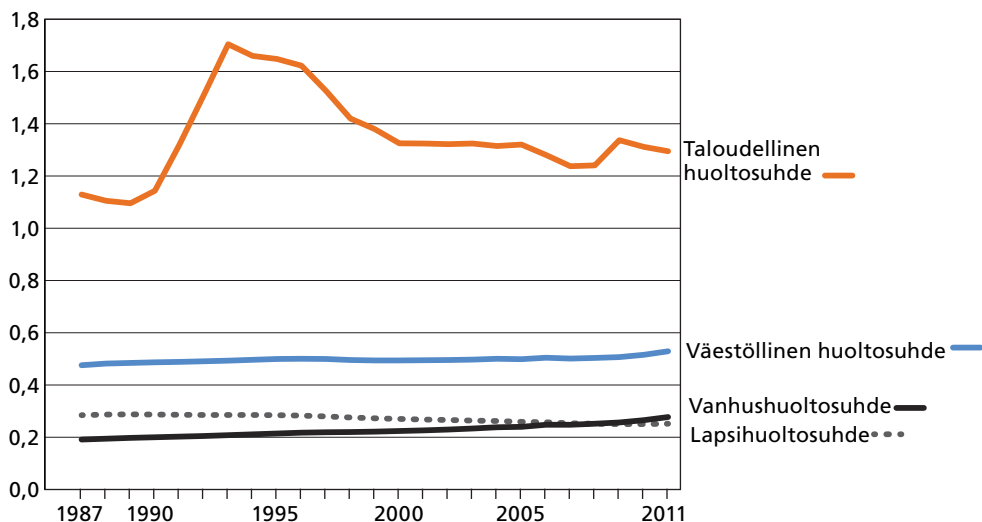
Kuvio 2. Kokonaishedelmällisyysluku ja elinajanodote vuosina 1945–2011.

sa (Tepe & Vanhuysse 2009). Huolenaihe ylitse muiden on kuitenkin ollut vanhushuoltosuhteen huononeminen ja hyvinvointivaltion tulevaisuus: eläkettä maksetaan yhä useammalle ja yhä kauemmin, vanhusten suuri määrä kuormittaa terveydenhuoltoa, kysyntä vanhainkotien hoitopaikoista tulee kasvamaan ja samalla työssäkäyvän väestön tuottavuus ja suhteellinen määrä laskee (esim. Meier & Werding 2010). *Ceteris paribus*, tulevaisuus tuo tullessaan valtion menojen huomattavan lisäyksen samalla kun verotulot tulevat tuntuvasti pienemään.

Väestöllistä huoltosuhdetta laskettaessa koko väestö jaetaan eri ryhmiin iän perusteella ja ikäryhmäjakoja käytetään approksimaatioina väestön työasemasta. Yleisin jako tehdään seuraaviin ryhmiin: 0–14-vuotiaat eli lapset ja koululaiset; 15–64-vuotiaat eli työssäkäyvät; 65-vuotiaat ja sitä vanhemmat eli eläkeläiset. Edelleen laskeaan lapsihuoltosuhte jakamalla 0–14-vuotiaiden määrä työssäkäyvien määrällä sekä vanushuoltosuhte jakamalla 65-vuotiaiden ja sitä vanhempien määrä työssäkäyvien määrällä. Näiden approksimaatioiden ongelma on se, että kaikki 15–64-vuotiaat eivät ole työllisiä, vaan monet ovat esimerkiksi työttömänä, eläkkeellä tai opiskelemissa. Toisaalta kaikki yli 65-vuotiaat eivät ole sairaita eläkeläisiä. Väestöllinen huoltosuhte ei siis kerro koko totuutta taloudellista huoltosuhteesta, joka puolestaan lasketaan jaka-

malla työttömien ja työvoiman ulkopuolella olevien määrä työllisten määrällä. Kuvioista 3 nähdään, että väestöllisen huoltosuhteen kasvu Suomessa vuosina 1987–2011 on lapsihuoltosuhteen laskun ja vanhushuoltosuhteen kasvun summa. Koko tarkastelujakson aikana taloudellinen huoltosuhte on kuitenkin huomattavasti korkeampi kuin väestöllinen huoltosuhte. Taloudellinen huoltosuhte vaihtelee väestörakenteen lisäksi taloudellisten suhdanteiden mukana, kuten huoltosuhteen radikaali nousu 1990-luvun laman aikana osoittaa.

Hyvinvointivaltion pääasiallinen ongelma tulevaisuudessa on taloudellisen huoltosuhteen heikentyminen väestöllisen huoltosuhteen huononemisen takia. Tämän vuoksi ongelmanratkaisua pohdittaessa ei saa sokeasti tuijottaa väestöllisiä huoltosuhteita, vaan tulee ennemminkin keskittyä taloudelliseen huoltosuhteeseen. Lisäksi pitää muistaa, että taloudellinen huoltosuhte on eräänlainen approksimaatio hyvinvointivaltion tuloista ja menoista; veroja maksavat myös muut kuin työlliset ja toisaalta monia etuuksia (esim. lapsilisät) maksetaan myös työllisille. Hyvinvointivaltion nykyinen ja tuleva taloudellinen niukkuus on siis monen osa-alueen summa. Vastavasti kestävyysvajeen korjaamiseen on monia tapoja, jotka voidaan karkeasti jakaa kolmeen eri ryhmään: *Demografiset ratkaisut* (syntyvyyden ja maahanmuuton lisääminen) vaikuttavat väestöl-

Lähteet: Laskelmat väestöllisistä huoltosuhteista perustuvat väestörakennetilastoihin (SVT 2013d). Laskelmat taloudellisesta huoltosuhteesta perustuvat työssäkäyntitilastoihin (SVT 2013e). Taloudellinen huoltosuhte on laskettu jakamalla työttömien ja työvoiman ulkopuolella olevien määrä (0–14-vuotiaat, opiskelijat, varusmiehet, eläkeläiset, muut työvoiman ulkopuolella olevat) työllisten määrällä.

Kuvio 3. Huoltosuhteet vuosina 1987–2011.

liseen huoltosuhteeseen ja sitä kautta myös taloudelliseen huoltosuhteeseen. *Työllisyyden parantaminen* vaikuttaa suoraan taloudelliseen huoltosuhteeseen ja sitä kautta hyvinvointivaltion budjettiin. *Budjettipoliittiset ratkaisut* (esim. verotuksen kiristäminen tai etuuksien karsiminen) taas vaikuttavat sekä suoraan valtion budjettiin lisäämällä valtion tuloja ja/tai pienentämällä sen menoja että epäsuoraan vaikuttamalla demografisiin muuttujiin ja/tai työllisyysasteeseen. Tarkastelen seuraavassa näiden kolmen ratkaisutyyppin ongelmia aikaisemman tutkimuksen valossa.

Demografiset ratkaisut: syntyvyyden ja maahanmuuton lisääminen

Väestörakenteen ongelmiin löytyy kaksi demografista ratkaisua: syntyvyyden ja maahanmuuton lisääminen. *Syntyvyyden lisääminen* on paras tapa tasapainottaa väestörakenteen muutoksia pidemmällä aikavälillä, koska uusiutumistason syntyvyys takaa kohtalaisen stabiilin väestörakenteen kehityksen. Lisäksi suomalaiset hankkivat vähemmän lapsia kuin haluaisivat (Paajanen 2002), eli alhainen syntyvyys voidaan ymmärtää myös yksilötason ongelmana, jonka ratkaisussa valtio voi osaltaan auttaa. Syntyvyyden lisäämiseen liittyy kuitenkin monia ongelmia.

Pelkkä päätös syntyvyyden lisäämisestä ei vielä ole riittävä, vaan pitää myös päättää, mikä on tavoitehedelmällisyys(luku). Tavoitellaanko esimerkiksi kokonaishedelmällisyyttä 1,8 tai 2,1 vai jotakin tältä väliltä (vrt. Toulemon 2011,181). Aikaisemman tutkimuksen valossa ei ole täyttä selvyttä siitä, miten paljon valtio voi lastenhan-kintaan vaikuttaa. Monet väestötieteilijät ovat painottaneet perhepolitiikan positiivista vaikutusta syntyvyyteen (Rindfuss & Brewster 1996; McDonald 2000), mutta tutkimustulokset eivät yksimielisesti tue näitä väittämiä (Gauthier 2007). Mikäli kuitenkin oletetaan, että sosiaalipolitiikalla voidaan merkittävästi vaikuttaa syntyvyyteen, on päätettävä siitä, miten syntyvyyteen halutaan vaikuttaa ja kenen syntyvyyttä halutaan nostaa. Suomessa on esimerkiksi huomattavia alueellisia eroja syntyvyydessä (Kulu & al. 2007). Pitäisikö syntyvyyden lisäämiseen tärkeävän politiikan siis keskittyä matalien hedelmällisyyslukujen alueille? Vertailu muiden Pohjoismaiden kanssa taas osoittaa, että lapsettomien naisten määrä Suomessa on poikkeuksellisen korkea (Andersson & al. 2009). Kannattaako sosiaalipolitiikalla ensisijaisesti kannustaa lapsettomia hankkimaan lapsia vai esimerkiksi kaksilapsisia perheitä hankkimaan kolmas lapsi? Eri vaihtoehtoja tulee tarkastella niistä valtiolle aiheutuvien suorien ja epäsuorien kustannusten valos-

sa. Andres Vikatin (2004) tutkimus esimerkiksi osoittaa, että kotihoidontukea saaneiden naisten todennäköisyys hankkia kolmas lapsi on suurempi kuin niiden, jotka eivät saaneet kotihoidontukea. Samalla tiedetään kuitenkin myös, että kotihoidontuella on negatiivinen vaikutus naisten työllisyysasteeseen (Kosonen 2011). Lisäksi kotihoidontuen muutokset aiheuttaisivat muutoksia päiväkotihoidon kysynnässä, mikä taas osaltaan tarkoittaisi muutoksia hyvinvointivaltion budjetissa (vrt. Salmi 2006). Vaikka kaikki edellä mainitut vaikeudet voitettaisiin, täytyy vielä lopuksi muistaa, että tänään syntyvät lapset ovat täyspäiväisiä veronmaksajia vasta noin kahden vuosikymmenen kuluttua ja sitä ennen yhtäläillä hyvinvointivaltion huollettavia kuin eläkkeellä olevat vanhuksetkin.

Maahanmuutto lisää työikäisen väestön määrää, mikäli maahanmuuttajien ikä on 15–64 vuotta. Tähän asti maahanmuuttajien määrä on kuitenkin ollut alhainen: vuonna 2010 vain 4,6 prosenttia maamme väestöstä oli syntynyt ulkomailla, kun vastaava osuus oli Norjassa 11,6, Ruotsissa 14,8 ja Tanskassa 7,7 prosenttia (OECD 2012a, 51). Tämä puolestaan tarkoittaa, että maahanmuutossa on huomattavasti kasvuvaraa (vrt. Alho 2008). Maahanmuuton erityinen hyötypuoli on se, että aikuisiässä olevat maahanmuuttajat voivat aloittaa työskentelyn heti Suomeen saavuttuaan, mutta eivät kuitenkaan ensimmäisten elinvuosiensa aikana ole kuormittaneet taloudellista huoltosuhdetta. Lisäksi maahanmuutto voi positiivisesti vaikuttaa syntyvyyteen (Sobotka 2008). Maahanmuutolle on myös monia muita tärkeitä perusteita, kuten pakolaisien vastaanottaminen.

Huoltosuhteiden kannalta maahanmuuttoon liittyy kuitenkin monia haasteita. Kun maahanmuuton lisäämisestä keskustellaan väestöllisen huoltosuhteen parantamiseksi, on syytä muistaa, että myös maahanmuuttajaväestö vanhenee. Lisäksi maahanmuuttajien suhteellisen osuuden ollessa alhainen kantaväestöön verrattuna myös maahanmuuton vaikutus ikärakenteeseen pysyy vaatimattomana; mikäli maahanmuutto olisi ainoa keino, jolla ikääntymiseen pyritään vaikuttamaan, tarvittaisiin ajan mittaan kohtuuttoman suuri määrä maahanmuuttajia (Coleman 2001). Taulukossa 1 esitetyt Tilastokeskuksen väestöennusteen laskelmat vuodelle 2040 havainnollistavat tilannetta. Ensimmäisessä laskelmassa (väestöennuste) nettomaahanmuuton on oletettu ole-

van 17 000 henkeä vuodessa. Toisessa laskelmassa (omavaraislaskelma) oletukset syntyvyydestä ja kuolleisuudesta ovat samat kuin ensimmäisessä laskelmassa, mutta maahanmuuton oletetaan olevan olematonta (SVT 2012). Väestöllinen huoltosuhte vuonna 2011 oli 0,53, mutta se kasvaa huomattavasti vuoteen 2040 mennessä sekä omavaraisuuslaskelmassa (0,78) että väestöennusteessa (0,71). Molemmista laskelmista väestöllistä huoltosuhdetta kasvattaa pääasiallisesti vanhushuoltosuhte: vuoden 2011 lukemasta 0,28 vanhushuoltosuhteen arvioidaan omavaraislaskelmassa kasvavan niinkin korkealle kuin 0,50 ja väestöennusteessakin lukemaan 0,45.

Näiden lukujen lisäksi on tärkeitä huomioida maahanmuuton vaikutus väestönkasvuun. Molemmista ennusteissa lasten määrä pysyy lähes tulkoon samana. Omavaraislaskelmassa työikäisten määrä laskee huomattavasti vanhusten määrän kasvaessa, mikä tarkoittaa väkiluvun kasvua 5,40 miljoonasta 5,47 miljoonaan. Väestöennusteessa taas työikäisten määrä pysyy miltei samana, mutta vanhusväestön määrä kasvaa korkeammalle kuin omavaraislaskelmassa. Näin ollen maahanmuuton vaikutuksesta väkiluku kasvaa aina 5,98 miljoonaan. Toisin sanoen vaikka maahanmuutolla on positiivinen vaikutus väestölliseen huoltosuhteeseen, edes 17 000 henkilön vuosittainen nettomaahanmuutto ei pidä väestöllistä huoltosuhdetta lähelläkään nykyistä tasoa, mutta lisää väkilukua merkittävästi. Mitä

Taulukko 1. Väestöennuste ja omavaraislaskelma, 2011 ja 2040.

	2011	2040	
		Väestöennuste	Omavaraislaskelma
Lapsi-huoltosuhte	0,25	0,26	0,28
Vanhushuoltosuhte	0,28	0,45	0,50
Väestöllinen huoltosuhte	0,53	0,71	0,78
Väestö (miljoonaa)			
Lapset	0,89	0,92	0,86
Työikäiset	3,53	3,5	3,08
Vanhukset	0,98	1,57	1,53
Väkiluku	5,40	5,98	5,47

Lähde: SVT 2013a.

enemmän huoltosuhteeseen siis halutaan maahanmuuton avulla vaikuttaa, sitä enemmän maahanmuuttajia ajan mittaan tarvitaan ja sitä enemmän väkiluku tulee kasvamaan. Jakub Bijak kollegoineen (2008) on arvioinut, että Suomeen pitäisi vuosina 2002–2052 saada miljoonia maahanmuuttajia, jotta vanhushuoltosuhde pysyisi vuoden 2002 tasolla.

Kuten esimerkiksi OECD:n (2012a) katsaus osoittaa, maahanmuuttajien tarvetta ei kuitenkaan tule arvioida yksinomaan väestöllisiin huoltosuhteisiin tuijottaen, vaan on tärkeää ottaa huomioon myös työmarkkinoiden muutokset sekä maahanmuuttajien koulutustaso. Tällöin tarkastelun painopisteenä on väestöllisen huoltosuhteen sijaan taloudellinen huoltosuhde. Mikäli tällainen ajattelu viedään äärimmillen ja maahanmuuttoa halutaan edistää yksinomaan taloudellisen huoltosuhteen parantamiseksi, olisi kannattavaa keskittyä erityisesti väliaikaiseen työperäiseen maahanmuuttoon (vrt. Forsander 2004, 92, 98). Työperäiset väliaikaiset maahanmuuttajat nimittäin tekevät töitä ja maksavat veroja, mutta eivät kuitenkaan jää maahan tulonsiirtojen saajiksi eläkepäiviään viettämään.

Tilastoja tarkasteltaessa käy ilmi, että ulkomaan kansalaisten väestölliset huoltosuhteet ovat alhaisempia kuin Suomen kansalaisten, mikä tarkoittaa, että maahanmuutto on parantanut väestöllisiä huoltosuhteita. Toisaalta ulkomaan kansalaisten taloudellinen huoltosuhde on heikompi kuin Suomen kansalaisten, eli maahanmuutto on aavistuksen verran heikentänyt taloudellista huoltosuhdetta (taulukko 2). Lisäksi Matti

Taulukko 2. Huoltosuhteet kansalaisuuden mukaan, 2010.

	Koko väestö	Suomi	Ulkomaat
Väestölliset huoltosuhteet			
Lapsihuoltosuhde	25,2	25,5	18,4
Vanhushuoltosuhde	27,7	28,7	5,7
Kokonaisuushuoltosuhde	52,9	54,2	24,0
Taloudellinen huoltosuhde			
	1,31	1,3	1,58

Lähteet: Omia laskelmia; SVT 2013 d ja e.

Sarvimäen (2011) kansainvälinen vertailu osoittaa, että maahanmuuttajien ja kantaväestön työllisyyserot ovat maassamme poikkeuksellisen suuria, ja vaikka maahanmuuttajien työllisyysparaneekin sitä mukaa kuin maassa vietettyjen vuosien määrä kasvaa, erityisesti naisten ja OECD-maiden ulkopuolelta muuttaneiden työllisyys ei vielä 20 vuoden jälkeenkään saavuta kantaväestön työllisyyttä. Taloudellista huoltosuhdetta ajatellen on siis tärkeää, että tulevaisuudessa keskitytään maahanmuuttajien parempaan integrointiin työmarkkinoille.

Edellä mainitut seikat korostavat, että maahanmuutosta keskusteltaessa on tärkeää päättää, mikä tavoite maahanmuuton lisäämisellä on, minkä suuruinen lisäys maahanmuutossa tarvitaan tämän tavoitteen saavuttamiseksi ja minkälaisia maahanmuuttajia erityisesti halutaan houkuttaa Suomeen. Mikäli maahanmuuttajien määrästä ja rakenteesta päästään yksimielisyyteen, saattaa käytännön ongelmaksi koitua sopivien maahanmuuttajien houkuttelu Suomeen – monet muutkin Euroopan maat ovat väestön vanhenemisen takia arvatenkin kiinnostuneita työperäisen maahanmuuton lisäämisestä. Korkean verotusasteen (Kurjenoja 2003), hankalan kielen ja kylmän ilmaston huomioon ottaen ei ole todennäköistä, että Suomi on työperäisten maahanmuuttajien ensisijainen kohde. OECD:n mukaan esimerkiksi vain 5,8 prosenttia Suomeen vuonna 2010 saapuneista maahanmuuttajista tuli työn perässä, mutta 39 prosenttia vapaan liikkuvuuden tarjoamissa puitteissa. 34,3 prosenttia tuli perheen takia ja 17,4 prosenttia humanitaarisista syistä. (OECD 2012a, 229.)

Jos oletetaan, että sopivia maahanmuuttajia löytyy tarvittava määrä ja että heidät saadaan tehokkaasti integroitua työmarkkinoille, liittyy maahanmuuton lisäämiseen vielä muutama ”moraalinen mutta”: Korkeasti koulutetun työvoiman houkuttelemista voidaan pitää arveluttavana sen maastamuuttomaille aiheuttaman aivo-voiton-ongelman takia. Lisäksi pitää kysyä, onko oikein perustaa maahanmuuttopolitiikka suureksi osaksi pelkästään maahanmuuttajista saatavalle taloudelliselle hyödyllä.

Työllisyysasteen korotus

Työllisyysasteen lisääminen voi parantaa taloudellista huoltosuhdetta huomattavasti (vrt. Parkkinen 2009; Rapo 2013). Kansantalouden kannalta erityistä huomiota tulee kiinnittää ryhmiin, joiden työllisyys tällä hetkellä on alhaisella tasolla tai joiden suhteellinen osuus väestöstä on huomattava. Kuten taulukosta 3 käy ilmi, käytännössä tämä tarkoittaa opiskeluiden vauhdittamista sekä vanhusten, työttömien ja muiden työvoiman ulkopuolella olevien työllisyyden parantamista. Ikäluokista 25–59 vuotta nimittäin yli 80 prosenttia kuuluu työvoimaan, kun taas nuoremmissa ja vanhemmissa ikäluokissa työvoimaan kuuluvien osuus on alhaisempi. Nuorella iällä suurin selitys työvoimaan kuulumattomuudelle ovat opiskelut ja vanhalla iällä eläkkeelle siirtyminen. Työttöminä taas on noin 7 prosenttia jokaisesta ikäryhmästä, lukuun ottamatta 15–19-vuotiaita, joiden työttömyys on pienempi, sekä 55–59-vuotiaita, joiden työttömyys on suurempi. Selittämättömistä syistä työvoiman ulkopuolella on korkeimmillaan noin 7 prosenttia väestöstä ikäluokissa 25–29 ja 30–34 vuotta. Opiskelujen vauhdittamisesta on keskustellut esimerkiksi Osmo Kivinen ja Jouni Nurmi (2011), nuorisotyöttömyydestä puolestaan on kirjoittanut valtiovarainministeriö (VM 2010a). Itse keskityn seuraavassa vanhusten ja naisten työllisyyteen.

Vanhusväestön työllisyydessä on tapahtunut paljon parannusta viimeisen kahden vuosikym-

menen aikana (Sihto 2005). Esimerkiksi vuosina 1989–2012 55–59-vuotiaiden työllisyys on noussut 57,9 prosentista 73,9 prosenttiin, ja vastaavasti 60–64-vuotiaiden työllisyys on noussut 25,5 prosentista 42,9 prosenttiin (SVT 2013f). Taloudellisen huoltosuhteen kannalta on tärkeää, että tämä positiivinen kehitys jatkuisi. Käytännössä ei kuitenkaan ole takeita siitä, että vanhusväestön työllisyyden lisääminen tulee olemaan helppoa tai että sitä voidaan lisätä kovin korkealle tasolle. Huomattavan suuri osa työnantajista suhtautuu negatiivisesti vanhempien työntekijöiden ja eläkeläisten palkkaamiseen (Tuominen & Takala 2006), mikä osaltaan luo ongelmia vanhusten työllisyydelle. Taulukossa 3 näkyvä 55–59-vuotiaiden erityisen korkea työttömyys saattaa osaltaan kieliä tästä ongelmasta.

Työnantajien asenteiden lisäksi ongelmia saattaa aiheuttaa työhaluttomuus vanhalla iällä; enemmistö 45–64 vuotiaista palkansaajista suhtautuu nihkeästi työskentelyyn eläkeiän jälkeen, eivätkä taloudelliset houkuttimet merkittävästi lisää työhaluja (Forma & al. 2005). Toisaalta taas tutkimus 45–65-vuotiaiden eläkeaikomuksien muutoksista vuosina 2003 ja 2008 osoittaa, että yhä useampi aikoo jäädä eläkkeelle myöhäisemmällä iällä. Kun otetaan huomioon eläkelainsäädännön muutokset 2000-luvulla, voidaan olettaa, että tulokset osaltaan heijastavat työntekijöiden reagoitua lainmuutoksiin (Tuominen & al. 2010). Työhaluttomuudesta huolimatta ainakin joitakin vanhuksia siis voitaneen patistaa töihin eläkelainsäädännön muutoksilla.

Taulukko 3. Työikäinen väestö pääasiallisen toiminnan ja iän mukaan, 2011.

	15–19	20–24	25–29	30–34	35–39	40–44	45–49	50–54	55–59	60–64
Työvoima	16,3	64,2	80,8	86,3	88,8	89,7	89,5	87,3	80,8	48,3
Työlliset	13,9	56,8	73,0	79,1	81,9	82,3	82,0	79,4	71,1	40,4
Työttömät	2,4	7,4	7,8	7,2	6,9	7,4	7,5	7,8	9,7	7,9
Työvoiman ulkopuolella olevat	83,7	35,8	19,2	13,7	11,2	10,3	10,5	12,7	19,2	51,7
Opiskelijat, koululaiset	74,6	25,0	10,3	4,6	2,8	2,0	1,5	1,0	0,5	0,2
Varusmiehet, siviilipalvelusmiehet	2,2	3,0	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Eläkeläiset	0,5	1,2	1,7	2,1	2,6	3,6	5,0	7,8	14,6	49,0
Muut työvoiman ulkopuolella olevat	6,5	6,6	7,1	7,0	5,8	4,7	4,1	4,0	4,1	2,5

Lähteet: Omia laskelmia; SVT 2013e.

Eläkelainsäädännön muutoksien vaikutus työllisyyteen on kuitenkin aina rajallinen. Monelle vanhukselle työnteko nimittäin saattaa olla erityisen vaikeata tai jopa mahdotonta. Erityisesti fyysisesti vaativissa tehtävissä työskentelevät henkilöt, esimerkiksi kirvesmiehet ja lähihoitajat, eivät työn fyysisen kuormituksen takia aina pysty jatkamaan työskentelyä edes nykyiseen eläkeikään asti. Lisäksi monet jäävät työkyvyttömyyseläkkeelle esimerkiksi mielenterveyshäiriöiden takia (Pensola & al. 2010).

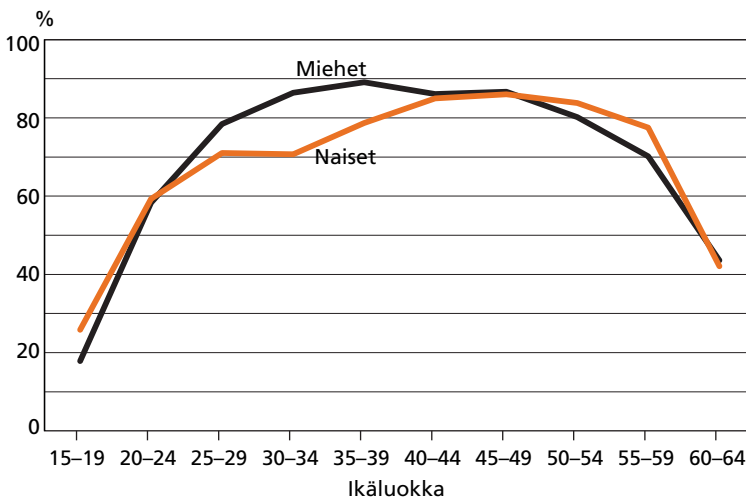
Eläkekeskustelua käydessä törmätään lopuksi kysymykseen siitä, mitkä vaihtoehdot ovat oikeudenmukaisia. Kun tarkastellaan eri työtehtävien eroavuuksia fyysisessä rasittavuudessa ja eri ryhmien veronmaksuvuosien määrää voidaan todeta, että eläkeiän nosto tai eläkkeen leikkaukset eivät kohtele kaikkia samalla tavalla. Timo Karjalainen (2007) esimerkiksi toteaa, että ottaen huomioon naisten ja miesten erilaiset elinajanodotteet sekä erot palkassa ja työssäkäynnissä, miehet maksavat suhteellisesti enemmän veroja ja eläkemaksuja, mutta naiset nostavat kauemmin eläkettä. Samaa logiikkaa noudattaen voidaan todeta, että monet ammattikoulusta valmistuneet aloittavat raskaan fyysisen työn (ja siis veronmaksun) jo alle 20-vuoden iässä, kun taas monet yliopistosta valmistuneet aloittavat fyysisesti keveämmän työn vasta useita vuosia myöhemmin nostettuaan ensin opintotukea.

Kuviossa 4 on eritelty naisten ja miesten työllis-

suysaste ikäluokittain vuonna 2012. *Naisten työllisyysaste* on miesten työllisyysastetta korkeampi etenkin ikävuosina 50–59, mutta vastaavasti miesten työllisyysaste on huomattavasti naisten työllisyysastetta korkeampi ikävuosina 25–39. Syy naisten alhaiseen työllisyysasteeseen on arvaustenkin kotiäitiys. Taulukossa 3 naisten alhainen työllisyys ja lasten kotikasvatus näkyy erityisesti luokassa ”Muut työvoiman ulkopuolella olevat” ikävuosina 25–35. Vaikka lasten hankinta aina tulee aiheuttamaan ainakin jonkinlaisen loven naisten työssäkäyntiin, asiantuntijat huomauttavat, että suomalainen perhepolitiikka, joka mahdollistaa lasten kotihoidon aina nuorimmaisen lapsen kolmanteen syntymäpäivään asti, vaikuttaa naisten työssäkäyntiin tarpeettoman negatiivisesti (esim. Anttonen & Sointu 2006). Esimerkiksi Ruotsissa äitien työllisyysaste on huomattavasti korkeampi kuin Suomessa perheen nuorimman lapsen ollessa alle kouluikäinen (taulukko 4).

Naisten työllisyyden kasvu parantaisi taloudellisen huoltosuhteen lisäksi naisten omaa taloudellista tilannetta ja sitä kautta tasa-arvoa. Koska kotihoidontuki nähdään suurimpana syynä äitien alhaiselle työllisyysasteelle, kotihoidontukeen oikeuttavan ajan lyhentäminen ja korvausten pienentäminen lisäisi naisten työssäkäyntiä (Kosonen 2011).

Ongelmaksi saattaa koitua naisten työmarkkinapreferenssit sekä kotihoidontuen suosio. Jopa

Lähde: SVT 2013e.

Kuvio 4. Naisten ja miesten työllisyysaste eri ikäluokissa vuonna 2012.

43 prosenttia suomalaisista äideistä haluaa olla kotona alle kouluikäisten lastensa kanssa (Hakovirta & Salin 2006). Minna Salmen ja Johanna Lammi-Taskulan (2002) tutkimus suomalaisten perhepolitiikkaan koskevista mielipiteistä taas paljasti, että vain alle 20 henkilöä yli 3000 vastaajasta olisi valmis poistamaan oikeuden hoitovapaaseen.

Mikäli kotihoidontukea tästä huolimatta leikkattaisiin, on tärkeää kysyä, minkälaisen työssäkäynnin mallia leikkauksilla tavoitellaan. Vertailu perhepolitiikan mallioppilaan Ruotsin kanssa esimerkiksi osoittaa, että äitien korkeampi työllisyysaste Ruotsissa johtuu pääasiassa siitä, että äidit palaavat työmarkkinoille kohtalaisen nopeasti puolipäivätyöhön. Suomessa äidit taas pitävät hoitovapaata, jonka jälkeen he palaavat kokopäivätyöhön (taulukko 4). Halutaanko Suomeen tuoda Ruotsin malli vai ennemminkin lisätä äitien kokopäivätyötä, kun nuorin lapsi on alle kolmevuotias? Osa-aikamallin puolesta puhuu esimerkiksi äitien halukkuus osa-aikatöihin ja vastentahtoisuus kokopäivätyöhön (Hakovirta & Salin 2006). Kokopäivämalli taas on naisten ja perheiden taloudellisen tilanteen kannalta parempi vaihtoehto.

Riippumatta siitä, halutaanko äidit aikaisemmin kokopäivätyöhön vai osa-aikatöihin voidaan todeta, että naisten korkeampi työllisyys vaatisi lisää resursseja päiväkotihoidon, mikä tietenkin on ristiriidassa valtion menojen supistamisen kanssa (vrt. Salmi 2006).

Kuten jo yllä todettiin, kotihoidontuen leikkaukset eivät välttämättä ole optimaalinen ratkaisu

myöskään syntyvyyden kannalta, koska leikkaukset saattavat vaikuttaa syntyvyyteen negatiivisesti. Yhteenvedon voidaan siis sanoa, että naisten työllisyyden korottamisen suorien ja epäsuorien vaikutusten summaa kansantaloudelle on vaikea arvioida.

Menojen leikkaukset ja tulojen kasvattaminen

Demografisten ratkaisuiden ja työllisyyden nostoon tähtäävien toimenpiteiden lisäksi valtio voi vaikuttaa kestävyysvajeeseen kulujaan supistamalla ja/tai tulojaan lisäämällä. Valtion tuloja kasvattavia toimenpiteitä on monia (verotus, omaisuuden myynti jne.), ja menojakin voidaan karsia useammalla eri tavalla (hallinnon reformit, palveluiden tehostaminen jne.). Vaihtoehtojen suuri määrä puolestaan tarkoittaa, että hyvinkin erilaiset eri elementtien yhdistelmät aina puolustusmenojen karsimisesta veropohjan laajentamiseen ovat mahdollisia, kuten myös kirjallisuus valtiontalouden tasapainottamisesta kertoo (Wagschal & Wenzelburger 2008). Vaihtoehtojen suuren määrän sekä niihin liittyvien yksityiskohtien takia ei ole mahdollista keskustella jokaisesta vaihtoehdosta erikseen, vaan on tyydyttävä muutamiin yleisiin huomioihin.

Kun tarkastellaan valtion menoja ja tuloja, voidaan todeta, että erityisesti hyvinvointivaltion menoista säästäminen on tärkeää, koska valtion suurimmat menoerät hallinnon kulujen lisäksi ovat kytköksissä hyvinvointivaltioon (taulukko

Taulukko 4. Työssäkäynti perheen nuorimman lapsen iän mukaan, 2008.

	Molemmat kokopäivätyössä	Vain toinen kokopäivätyössä	Toinen kokopäivätyössä, toinen osa-aikatyössä	Kumpikaan ei töissä	Muu
Nuorin lapsi 0–2					
Suomi	38,5	45,8	9,3	4,0	2,4
Ruotsi	41,9	20,8	27,7	5,3	4,3
Nuorin lapsi 3–5					
Suomi	62,8	18,9	11,6	2,5	4,2
Ruotsi	33,0	14,7	43,2	3,3	5,9
Nuorin lapsi 6–14					
Suomi	72,8	13,7	9,3	2,5	1,8
Ruotsi	44,8	12,7	34,8	2,1	5,6

Lähde: OECD 2012b.

Taulukko 5. Valtion menot tehtävittäin vuonna 2011 BKT:sta, %.

	Suomi	EU-15
Yhteensä	55,0	49,7
Yleinen julkishallinto	7,3	6,7
Puolustus	1,5	1,5
Yleinen järjestys ja turvallisuus	1,5	1,9
Elinkeinoelämän edistäminen	4,8	3,9
Ympäristönsuojelu	0,2	0,9
Asuminen ja yhdyskunnat	0,6	0,9
Terveydenhuolto	7,8	7,5
Vapaa-aika, kulttuuri ja uskonto	0,5	
Koulutus	6,4	5,4
Sosiaaliturva	23,7	20,0

Lähde: Eurostat 2013.

5) ja koska taloudellisen huoltosuhteen heikentyminen aiheuttaa kasvua juuri hyvinvointivaltion menoissa. Kansainvälinen vertailu taas osoittaa, että hyvinvointisektorin menot Suomessa ovat poikkeuksellisen korkeat (taulukot 5 ja 6). Usein Suomi luokitellaankin yhdessä muiden Pohjoismaiden kanssa anteliaaksi hyvinvointivaltioksi, jossa valtio takaa kaikille kansalaisilleen mittavat hyvinvointipalvelut ja sosiaalitet, perheen ja yksityisen sektorin osuuksien jäädessä kohtalaisen alhaisiksi (Arts & Gelissen 2002). Tämä taas tarkoittaa, että Suomella on moneen muuhun maahan verrattuna leikkausvaraa. Kattava hyvinvointivaltio rahoitetaan verrattain korkealla veroasteella (taulukko 7), joten veronkiristykset saattavat olla hankalia.

Hyvinvointivaltion suurimmat menoerät ovat sairaus ja terveys sekä vanhuus (taulukko 5). Leikkaukset näissä siis tasapainottaisivat budjetin eniten varsinkin kun otetaan huomioon, että väestön vanhenemisen seurauksena juuri näiden sektoreiden menot ovat kasvamaan päin. Toimenpiteiden suorien budjettivaikutusten lisäksi pitää kuitenkin myös arvioida epäsuorat vaikutukset. Miten leikkaukset ja reformit esimerkiksi terveydenhuollon kuluissa tai eläkkeen suuruudessa vaikuttavat elinajanodotteeseen tai sosioekonomisiin terveyseroihin? Samankaltaisia asioita pitää luonnollisestikin pohtia myös verotuksen yhteydessä.

Verojärjestelmän muutostarpeita tarkastellut valtiovarainministeriön asettama verotuksen kehittämistyöryhmä (VM 2010b) esimerkiksi keskittyy esityksessään erityisesti työllisyyttä ja talouskehitystä edistäviin verouudistuksiin, mutta ei ota kantaa siihen, miten paljon valtion verotuloja kokonaisuudessaan voidaan nostaa. Työryhmän mukaan työn verotusta tulee keventää, koska työn verotuksella on tutkitusti negatiivinen vaikutus muun muassa työllisyyteen, työtuntien määrään ja työn tuottavuuteen (eli kaikkiin niihin osa-alueisiin, joita pitää korottaa kohtuullisen taloudellisen huoltosuhteen ylläpitämiseksi). Samaten työryhmän mukaan yhteisöveroa tulee laskea, koska korkea yhteisövero vähentää investointeja, lisää kansainvälisten yritysten verosuunnittelua ja vääristää yritysten sijoittumispäätöksiä. Arvonlisäverotuksen taas katsotaan olevan pienempi haitta talouskasvulle, kun otetaan huomioon muun muassa se, että se ei vaikuta päätöksiin kotitalouksien tai yritysten säästöistä tai investoinneista. Näin ollen työryhmä esittää sen nostamista.

Taulukko 6. Sosiaalimenot vuonna 2009 BKT:sta, %.

	Yhteensä	Sairaus ja terveys	Toimintarajoittaisuus	Vanhuus	Leski ja muut omaiset	Perhe ja lapset	Työttömyys	Muut
Suomi	29,4	6,8	4,1	10,2	0,9	3,3	2,0	2,1
Muut Pohjoismaat	27,8	7,1	4,9	8,5	0,3	3,6	1,1	2,3
Länsi-Eurooppa	28,4	8,2	2,5	9,5	1,7	2,5	1,9	2,1
Etelä-Eurooppa	25,8	7,0	1,9	10,6	2,2	1,5	1,6	1,0
Anglosaksit	20,3	7,8	2,1	5,3	0,3	2,4	0,7	1,7

Lähde: OECD 2013. Muut Pohjoismaat: Norja, Ruotsi, Tanska. Länsi-Eurooppa: Alankomaat, Belgia, Itävalta, Ranska, Saksa. Etelä-Eurooppa: Espanja, Italia, Kreikka, Portugal. Anglosaksit: Australia, Iso-Britannia, Kanada, Uusi Seelanti, Yhdysvallat.

Taulukko 7. Verotulot vuonna 2009 BKT:sta, %.

	Yhteensä	Tuloverot	Sosiaali- turvamaksut	Omaisuus- verot	Tavaroista ja palveluista maksetut verot	Muut verot
Suomi	42,8	15,4	12,8	1,1	13,4	0,0
Muut Pohjoismaat	45,6	21,7	8,8	1,4	13,5	0,0
Länsi-Eurooppa	40,7	11,4	15,7	1,8	11,3	0,4
Etelä-Eurooppa	33,8	9,9	11,3	1,7	10,1	0,6
Anglosaksit	29,6	14,1	4,1	3,1	8,2	0,0

Lähde: OECD 2013.

Palveluiden ja etuuksien leikkauksista ja veronkorotuksista keskusteltaessa on myös syytä pohdita, millaiseen suuntaan hyvinvointivaltiota ollaan kehittämässä. Halutaanko nykyinen avokäytin pohjoismainen hyvinvointivaltio säilyttää hinnalla millä hyvänsä? Mikäli vastaus on kieltainen, minkälaista hyvinvointimallia tarjotaan tilalle? Tässä kohdin erilaiset käsitykset oikeudenmukaisuudesta vaikuttavat päätöksentekoon: Halutaanko leikata kaikilta tasapuolisesti ja myöskin nostaa kaikkien veroja tasapuolisesti? Vai tulisiko leikkaukset ja veronkorotukset keskittää tiettyihin ryhmiin? Jälkimmäisessä tapauksessa pitää tietenkin päättää, millä perusteella nämä ryhmät määräytyvät, eli miten paljon vaakakupissa painavat reformien taloudelliset vaikutukset ja subjektiiviset käsitykset oikeudenmukaisuudesta.

Lopuksi on vielä hyvä muistaa, että kansalaiset eivät mielellään luovu saavutetuista eduista (Pierson 1996), mikä osaltaan hankaloittaa päätösten tekemistä. Reformien läpiviemisen arvelaan olevan erityisen hankalaa, mikäli ne koskettavat vanhusväestöä, sillä väestön vanhetessa myös äänestäjien keski-ikä nousee. Esimerkiksi eläkeiän kohdalla Kansainvälinen valuuttarahasto (IMF 2004, 165) huomautti, että Suomessa vuonna 2010 enemmistö äänestäjistä on vähintään 50-vuotiaita. Tämä oli IMF:n mukaan myös viimeinen mahdollinen ajankohta eläkejärjestelmän reformille.

Lopuksi

Olen edellä lyhyesti keskustellut vaihtoehtoista, joita Suomella on väestönrakenteen muutosten aiheuttamien hyvinvointivaltion kustannuksiin

liittyvien huoltosuhdeongelmien ratkaisemiseksi. Toiset toimenpiteet ovat lyhyen aikavälin, toiset pidemmän aikavälin toimenpiteitä. Mikään yksittäinen toimenpide ei kuitenkaan poista hyvinvointivaltion vaikeuksia. Tulevaisuudesta selviämiseksi vain eri vaihtoehtojen sopiva yhdistelmä tarjoaa optimaalisen ratkaisun. Mikä tuo ”sopiva yhdistelmä” sitten on, ei kuitenkaan ole itseselvää, vaan ennen kaikkea poliittinen päätös: kaikkien yllä olevien vaihtoehtojen toteuttamiseen tai toteuttamatta jättämiseen liittyy ideologisia näkökantoja. Poliittinen aate saattaa esimerkiksi sanella sen, mitä veroja halutaan ensisijaisesti kiristää tai minkä ryhmien etuuksia ensisijaisesti leikata. Yhtäläillä ideologia voi vaikuttaa siihen, nähdäänkö työllisyysasteen korotus työperäistä maahanmuuttoa tärkeämpänä vai päinvastoin.

Onkin ehdottoman tärkeätä, että keskustelu taloudellisen huoltosuhteen parantamisesta on mahdollisimman avointa. Jokaisen puolueen tulee selkeästi kertoa kansalaisille, millaisia ratkaisuja se haluaa edistää ja millä tavalla. Puolueiden ja päätöksentekijöiden tulee myös muistaa kokonaisuus sen sijaan, että he keskittyvät pelkästään ratkaisun eri osa-alueisiin. Vain avoin, selkeä keskustelu kokonaisuuksista antaa jokaiselle kansalaiselle mahdollisuuden muodostaa asiasta oman mielipiteensä ja demokraattisen prosessin kautta vaikuttaa päätöksentekoon.

TIIVISTELMÄ

Elina Schlentker: Väestön ikääntyminen ja hyvinvointivaltio. Mitä vaihtoehtoja meillä on?

Väestön vanhenemisesta johtuvien huoltosuhdeongelmien ratkaisemiseksi on olemassa monia vaihtoehtoja. Demografiset ratkaisut keskittyvät väestöllisen huoltosuhteen tasapainottamiseen, työllisyyttä parantavien ratkaisujen tarkoitus on parantaa taloudellista huoltosuhdetta, ja budjettipoliittiset toimenpiteet puolestaan vaikuttavat suoraan valtion budjettiin. Artikkelissa käsitellään näiden kolmen vaihtoehdon ongelmia aikaisempaa tutkimusta referoiden.

Uusiutumistason syntyvyys on pidemmällä tähtäimellä välttämätöntä stabiilin väestön saavuttamiseksi, mutta lyhyellä aikavälillä korkean syntyvyyden hyödyt ovat kyseenalaiset: tänään syntyvät lapset eivät ole työntekijöitä vielä huomenna. Ei myöskään ole varmaa, voidaanko syntyvyyteen ylipäättään vaikuttaa tai mitä muita vaikutuksia syntyvyyden lisäämiseen tähtäävällä politiikalla on. Kohtuullinen maahanmuutto taas ei poista väestöllisiä huoltosuhdeongelmia mutta kasvattaa väestöä merkittävästi, maahanmuuttajien työllistymisessä on usein ongelmia, ja työperäisten maahanmuuttajien houkuttelevuus on todennäköisesti vaikeata.

Vanhusten työllisyyden kasvattaminen puolestaan on ongelmallista, kun otetaan huomioon mm. työn-

antajien asenteet, vanhusten työhaluttomuuden, oikeudenmukaisuusnäkökulmat sekä tiettyihin ammatteihin liittyvät psyykkiset ja fyysiset ongelmat. Naisten työllisyysasteen lisääminen saattaa niin ikään olla vaikeata heidän työmarkkinapreferenssiensä takia. Ei myöskään ole varmuutta, miten naisten työllisyyden kasvu vaikuttaisi syntyvyyteen tai valtion budjettiin, kun otetaan huomioon, että naisten työllisyysasteen kasvattaminen vaatisi lisää resursseja päiväkodeille.

Budjettipoliittisten toimenpiteiden vaihtoehtojen määrä on suuri, mutta leikkaukset sosiaalipoliitikassa lienevät hyvinvointivaltion suuruuden vuoksi joka tapauksessa välttämättömiä. Hyvinvointivaltion leikkaukset ovat siitä kimurantteja, että niiden epäsuoria vaikutuksia on vaikeata arvioida ja läpivieminen todennäköisesti vaikeata kansalaismielipiteen takia. Lisäksi on tärkeätä keskustella siitä, mihin suuntaan hyvinvointivaltiota ollaan viemässä.

Huoltosuhdeongelmiin ei ole siis olemassa vain yhtä ainoata ratkaisua, vaan pitää keskustella siitä, millaisten vaihtoehtojen summa halutaan valita. Jotta kansalaiset voivat osallistua päätöksentekoon on tärkeätä, että puolueet ja päättäjät esittävät omat ratkaisupaketinsä, joista voidaan sitten käydä avointa keskustelua.

Avainsanat: väestön ikääntyminen, huoltosuhde, hyvinvointivaltio

KIRJALLISUUS

Alho, Juha M.: Muuttoliike ja väestön ikääntyminen.

Yhteiskuntapolitiikka 73 (2008): 3, 282–286.

Andersson, Gunnar & Rönsen, Marit & Knudsen, Lisbeth B. & Lappegård, Trude & Neyer, Gerda & Skrede, Kari: Cohort fertility patterns in the Nordic countries. *Demographic Research* 20 (2009): 313–352.

Anttonen, Anneli & Sointu, Liina: Hoivapolitiikka muutoksessa. Julkinen vastuu pienten lasten ja ikääntyneiden hoivasta 12:ssa Euroopan maassa. Helsinki: Stakes, 2006.

Arts, Wilhelmus Antonius & Gelissen, John: Three worlds of welfare capitalism or more? A state-of-the-art report. *Journal of European Social Policy* 12 (2002): 2, 137–158.

Bijak, Jakub & Kupiszewska, Dorota & Kupiszewski, Marek: Replacement Migration Revisited: Simulations of Effects of Selected Population and Labour Market Strategies for the Aging Europe, 2002–2052. *Population Research and Policy Review* 27 (2008), 321–342.

Coleman, David A.: Replacement migration, or why everyone is going to have to live in Korea: a fable for our times from the United Nations. *Philosophical Transactions of the Royal Society B* 357 (2001): 583–598.

Eurostat: New Cronos Database, 2013.

Forma, Pauli & Tuominen, Eila & Väänänen-Tomppo, Irma: Who wants to continue at work? Fin-

nish pension reform and the future plans of older workers. *European Journal of Social Security* 7 (2005): 3, 227–250.

Forsander, Annika: Maahanmuuton vaikutus väestönkehityksen kannalta. Väestönkehitykseen vaikuttaminen – tulisiiko syntyvyyttä ja maahanmuuttoa lisätä? Tulevaisuusselonteon liiteraportti 3. Helsinki: Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja, 2004.

Gauthier, Anne H.: The Impact of family policies on fertility in industrialized countries: a review of the literature. *Population Research and Policy Review* 26 (2007), 323–346.

Hakovirta, Mia & Salin, Milla: Valinta vai pakko? Kansainvälinen vertailu äitien preferoiman ja toteutuneen työmarkkina-aseman yhteydestä. *Janus* 14 (2006): 3, 255–271.

IMF: Chapter 3: How Will Demographic Change Affect the Global Economy? *World Economic Outlook The Global Demographic Transition*, 2004.

Karjalainen, Timo: Ikämiehiä halvalla. *Yhteiskuntapolitiikka* 72 (2007): 4, 437–442.

Kivinen, Osmo & Nurmi, Jouni: Opiskelun nopeus ja työmarkkinarelevanssi – korkeakoulupoliittikan dilemma? *Yhteiskuntapolitiikka* 76 (2011): 5, 687–691.

Kosonen, Tuomas: The effect of child-care subsidies on the labour supply of parents. In Kosonen, Tuomas: *Encouragement and discouragement Essays on taxation and government expenditure. Govern-*

- ment Institute for Economic Research, Publications 57, 2011.
- Kulu, Hill & Vikat, Andres & Andersson, Gunnar: Settlement size and fertility in the Nordic countries. *Population Studies* 61 (2007): 3, 265–285.
- Kurjenoja, Jaana: Lapsiperheiden verokurimus Lapsiperheiden verotus, lapsilisät sekä päivähoito 11 Euroopan maassa. *Verotietoa* 37, 2003.
- McDonald, Peter: Gender Equity in Theories of Fertility Transition. *Population and Development Review* 26 (2000): 3, 427–439.
- Meier, Volker & Werding, Martin: Ageing and the welfare state: securing sustainability. *Oxford Review of Economic Policy* 26 (2010): 4: 655–673.
- OECD: International Migration Outlook 2012. OECD Publishing, 2012a. http://dx.doi.org/10.1787/migr_outlook-2012-en
- OECD: OECD Family Database. OECD, Paris, 2012b. www.oecd.org/social/family/database
- OECD: Social Expenditure Database (SOCX), 2013.
- Paajanen, Pirjo: Perhebarometri 2002. Saako haikara tulla käymään? Suomelaisten lastenhankinnan ihanteet ja todellisuus. *Katsauksia E14/2002*. Helsinki: Väestöliitto, Väestöntutkimuslaitos, 2002.
- Parkkinen, Pekka: Työllisyysnäkömät ikääntyvän väestön taantuvassa Suomessa. *Yhteiskuntapolitiikka* 74 (2009): 1, 54–59.
- Pensola, Tiina & Gould, Raija & Polvinen, Anu: Ammatit ja työkyvyttömyyseläkkeet Masennuksen, muihin mielenterveyden häiriöihin sekä tuki- ja liikuntaelinten sairauksiin perustuvat eläkkeet. *Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä* 2010:16. Helsinki, 2010.
- Pierson, Paul: The New Politics of the Welfare State. *World Politics* 48 (1996): 2, 143–179.
- Rapo, Markus: Työuria pidennettävä etenkin keskeltä. *Tieto & Trendit* 1/2013. <http://tietotrendit.stat.fi/mag/article/17>
- Rindfuss, Ronald R. & Brewster, Karin L: Childbearing and Fertility. *Population and Development Review* 22 (1996), 258–289.
- Salmi, Minna: Syntyvyys vai työllisyysaste? *Yhteiskuntapolitiikka* 71 (2006):4, 416–423.
- Salmi, Minna & Lammi-Taskula, Johanna: Mitä pienten lasten vanhemmat haluavat perhepolitiikalta? *Yhteiskuntapolitiikka* 67 (2002): 6, 578–583.
- Sarvimäki, Matti: Assimilation to a Welfare State: Labor Market Performance and Use of Social Benefits by Immigrants to Finland. *The Scandinavian Journal of Economics* 113 (2011): 3, 665–688.
- Sihto, Matti: Uuden ikäpolitiikan saavutukset ja rajat. *Työpoliittinen Aikakauskirja* 1/2005, 65–80.
- Sobotka, Tomáš: Overview Chapter 7: The rising importance of migrants for childbearing in Europe. *Demographic Research* 19 (2008): 225–248.
- SVT – Suomen virallinen tilasto: Väestöennuste [verkkójulkaisu]. ISSN=1798-5137. 2012, Laatuseloste: Väestöennuste 2012–2060 . Helsinki: Tilastokeskus, 2012. [viitattu: 5.4.2013]. Saantitapa: http://tilastokeskus.fi/til/vaenn/2012/vaenn_2012_2012-09-28_laa_001_fi.html
- SVT – Suomen virallinen tilasto: Väestöennuste [verkkójulkaisu]. ISSN=1798-5137. Helsinki: Tilastokeskus, 2013a. [viitattu: 4.4.2013]. Saantitapa: <http://www.stat.fi/til/vaenn/tau.html>
- SVT – Suomen virallinen tilasto: Kuolleet [verkkójulkaisu]. ISSN=1798-2529. Helsinki: Tilastokeskus, 2013b. [viitattu: 18.2.2013]. Saantitapa: <http://www.stat.fi/til/kuol/tau.html>
- SVT – Suomen virallinen tilasto: Syntyneet [verkkójulkaisu]. ISSN=1798-2391. Helsinki: Tilastokeskus, 2013c. [viitattu: 18.2.2013]. Saantitapa: <http://www.stat.fi/til/synt/tau.html>
- SVT – Suomen virallinen tilasto: Väestörakenne [verkkójulkaisu]. ISSN=1797-5379. Helsinki: Tilastokeskus, 2013d. [viitattu: 18.2.2013]. Saantitapa: <http://www.stat.fi/til/vaerak/index.html>
- SVT – Suomen virallinen tilasto: Työssäkäynti [verkkójulkaisu]. ISSN=1798-5528. Helsinki: Tilastokeskus, 2013e. [viitattu: 18.2.2013]. Saantitapa: <http://www.stat.fi/til/tyokay/tau.html>
- SVT – Suomen virallinen tilasto: Työvoimatutkimus [verkkójulkaisu]. ISSN=1798-7830. Helsinki: Tilastokeskus, 2013f. [viitattu: 20.2.2013]. Saantitapa: <http://www.stat.fi/til/tyti/tau.html>
- Tepe, Markus & Vanhuyse, Pieter: Are Aging OECD Welfare States on the Path to Gerontocracy? Evidence from 18 Democracies, 1980–2002. *Journal of Public Policy* 29 (2009): 1, 1–28.
- Toulemon, Laurent: Should governments in Europe be more aggressive in pushing for gender equality to raise fertility? *The first YES*. *Demographic Research* 24 (2011): 179–200.
- Tuominen, Eila & Takala, Mervi: Ageing Workforce and Employers' Attitudes to Employment of Older Persons The Case of Finland. *Finnish Centre for Pensions, Working Papers* 2006:5, 2006.
- Tuominen, Eila & Takala, Mervi & Ahonen, Kati & Karisalmi, Seppo: Palkansaajien eläkeaikomukset 2000-luvulla. Teoksessa Tuominen, Eila & Takala, Mervi & Forma, Pauli (toim.): *Työolot ja työssä jatkaminen. Eläketurvakeskuksen tutkimuksia* 2010:2. Helsinki, 2010.
- Wagschal, Uwe & Wenzelburger, Georg: Roads to Success. Budget Consolidations in OECD Countries. *Journal of Public Policy* 28 (2008): 3, 309–339.
- van de Kaa, Dirk J.: The Idea of a Second Demographic Transition in Industrialized Countries. Paper presented at the Sixth Welfare Policy Seminar of the National Institute of Population and Social Security, Tokyo, Japan, 29 January, 2002.
- Vikat, Andres: Women's Labor Force Attachment and Childbearing in Finland. *Demographic Research*, special collection 3, 2004.
- Virtanen, Matti: Eliniän kasvu. *Yhteiskuntapolitiikka* 75 (2010): 3, 239–240.
- VM – Valtiovarainministeriö: Nuoret työmarkkinoilla Miten nuorten työllistymistä tulisi edistää? Valtiovarainministeriön julkaisuja 14/2010. Helsinki, 2010a.
- VM – Valtiovarainministeriö: Verotuksen kehittämisselvityksen loppuraportti. Valtiovarainministeriön julkaisuja 51/2010. Helsinki, 2010b.